

Mykola Oliynyk

FAMINE OF 1925 IN PODILLYA AS A REHERSAL OF HOLODOMOR

The article analyses reasons and consequences of forceful food tax campaigns of 1921–1924, suppression of the rebel movement, and unsatisfactory material conditions of village population in the region of Podillya in 1925.

Key words: food tax, rebel movement, violence, cattle, fields, famine.

УДК 061.2(477)“1920”

Валентина Молоткіна

СТАНОВЛЕННЯ КОМСОМОЛЬСЬКОЇ МОНОПОЛІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ МОЛОДІЖНОМУ РУСІ В 1920-І РР.

У статті показано, як у процесі становлення тоталітарного радянського режиму, комсомол став інструментом, за допомогою якого правляча партія впливала на молодь та інші верстви населення УСРР в 1920-і рр.

Ключові слова: комуністичне виховання, комсомол, молодь, молодіжні організації, об'єднання.

В усі часи влада прагнула залучити на свій бік молодь, яка, з її прагненням до нового, може відіграти надзвичайно важливу роль у докорінному перетворенні суспільства.

В умовах утвердження демократичного суспільства в нашій країні, актуалізується роль молодіжних об'єднань у системі соціалізації молодого покоління, його становлення. Виходячи з цього, бачиться необхідним вивчення як сучасного молодіжного руху в Україні, так і його історії та впливу молодіжних організацій на формування особистості молодого громадянина.

Наукова новизна полягає в тому, що у публікації на основі об'єктивного і комплексного підходу зроблено спробу дослідити особливості становлення монополії комсомолу у молодіжному русі Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР) у 1920-і рр.

Об'єктом наукового дослідження виступає молодіжний рух у контексті соціальних змін і політичного розвитку УСРР в 1920-і роки.

Предмет дослідження – комсомол УСРР, як засіб впливу комуністичної партії на широкі верстви робітничої і селянської молоді досліджуваного періоду.

У радянській історіографії усі питання, пов'язані з комсомолом, розглядалися надзвичайно упереджено й однобічно. На сучасному історіографічному етапі заслуговують на увагу праці В. Головенька [1], В. Прилуцького [9–10], у яких вперше в Україні зроблено спробу об'єктивно та неупереджено розглянути діяльність небільшовицьких молодіжних організацій, охарактеризувати деякі концептуальні проблеми молодіжного руху.

У цій статті автор ставить за мету – дослідити, як комсомол став інструментом, за допомогою якого правляча партія впливала на молодь та інші верстви населення УСРР в 1920-і рр.

Характерною рисою молодіжного руху в період 1920-х рр. була значна кількість організацій різних напрямів, їх надзвичайно строкатий склад. Поряд з власне українськими молодіжними об'єднаннями, в Україні існували організації єврейської, польської та німецької молоді, а також молодіжні об'єднання загальноросійських партій і політичних течій, які займалися культурно-освітньою діяльністю з метою виховання молоді в національному дусі. В умовах більшовицького тоталітарного режиму усі спроби молоді створити незалежні від правлячої партії об'єднання були приречені. Лише комсомол, як складова частина режиму, мав право на існування. Ця організація з перших днів свого існування повела боротьбу за монополію в молодіжному русі.

Якщо на початку 1920-х рр. комсомол УСРР переживав глибоку кризу, (упродовж травня 1921 р. – травня 1922 р. лави спілки скоротилися на 20 тис. осіб, з 55-ти до 35 тис.) [7, с. 27–62] то приблизно з 1922–1923 рр. ситуація почала змінюватися. Поліпшилися позиції комсомолу на селі. Але й пізніше масштаби його діяльності серед селянської молоді були в цілому незначними. З кожних 100 молодих селян тільки 3 перебували у лавах Ленінської комуністичної спілки молоді (ЛКСМУ). Як визнавав орган ЦК комсомолу України, “у селі ще й досі безроздільно володіють думами парубків гетьмани, гайдамаки й батьки” [12, арк. 64]. Про значне поширення в середовищі селянської молоді “національно-шовіністичних” настроїв інформував у грудні 1926 року бюро Центрального комітету (ЦК) ВЛКСМ керівник українського комсомолу С. Височиненко [9, с. 8]. Збільшився притік робітничої молоді до лав комсомолу, активізувалася її участь в численних

політичних кампаніях того часу. Це, насамперед, стосувалося робітників-підлітків. Однак, значна частина робітничої молоді, особливо недавніх вихідців із села, залишалася досить аполітичною.

Незважаючи на те, що комсомол не мав масової підтримки серед юнаків та дівчат, ця організація повела запеклу боротьбу проти будь-яких спроб молоді об'єднатися поза її межами. У цій боротьбі вона спиралася на могутній партійно-державний апарат, не гребувала ніякими засобами для досягнення своєї мети. За ініціативою ЦК Російської комуністичної спілки молоді (РКСМ) при Всеросійської надзвичайної комісії (ВНК) було створено "спеціальний орган для нагляду за не комуністичними організаціями молоді", до складу якого увійшли представники ЦК РКСМ. Аналогічний комітет діяв і в Україні. Як зазначав перший секретар ЦК Комуністичної спілки молоді України (КСМУ) С. Ігнат (Ейнгорн), "спілка фактично росла не на спілковій роботі, а на боротьбі з класовим ворогом" [10, с. 118].

Тому зникнення небільшовицьких молодіжних об'єднань, що спирались у своїй діяльності на значні верстви молоді, відбулося не внаслідок об'єктивних закономірностей їх внутрішнього розвитку, а стало результатом цілеспрямованої репресивної політики правлячого більшовицького режиму.

Ліквідуючи небільшовицькі молодіжні об'єднання, більшовики намагалися монополізувати керівництво молодіжними рухами через комсомол. Проте для того, щоб встановити свій контроль над широкими верствами молоді, тоталітарному режимові було замало тільки ліквідувати інші об'єднання, що справляли вплив на підростаюче покоління. Треба було здобути авторитет серед широких верств юнаків і дівчат, залучити їх до комсомолу. Використовуючи можливості, які надала їй правляча партія, комуністична спілка молоді (КСМ) доклала чимало зусиль, щоб показати себе захисником інтересів молодого покоління, організацією, що ставить за мету задоволення його потреб. Оскільки комсомол являв собою по суті єдину спілку, що мала такі широкі можливості і підтримку партійно-державного апарату, юнаки почали його підтримувати. Переважна більшість їх вбачала в ЛКСМУ не більшовицьку спілку, а економічну чи культурно-просвітницьку організацію. Саме в цьому, а не в любові молоді до комуністичної партії та її режиму, полягала основна причина значного зростання лав комсомолу [11, с. 6–7].

Одночасно партія посилила контроль за формуванням комсомольських кадрів. З 1923 р. Політбюро та Оргбюро ЦК КП(б)У почали безпосередньо втручатися в діяльність ЦК КСМУ і навіть замінювати на власний розсуд його склад. Приміром, влітку цього ж року, згідно з рішенням політбюро ЦК КП(б)У було зміщено з посад усіх членів бюро ЦК КСМУ, а його секретарем призначено партпрацівника Д. Гуревича, незважаючи на обрання членами бюро ЦК іншого секретаря – Г. Ножицького [1, с. 79]. Згідно зі статутом РКСМ, на посади відповідальних комсомольських працівників від райкомів комсомолу і вище стали висуватися лише комуністи, причому від претендентів на посаду секретарів обкому комсомолу вимагався партійний стаж не менше чотирьох років, а для секретарів райкомів і міськомів – не менше двох-трьох років [8, с. 313].

Основним завданням політичного керівництва комсомолом партія вважала залучення спілкової молоді до суспільно-політичного життя. Комсомольці брали участь в обговоренні політичних питань на зборах партійних осередків, а також репрезентували спілку на делегатських партійних зборах [3, с. 27, 117].

31 серпня 1923 р. ЦК РКП(б) прийняв рішення "О постановке политпросвещения в РКСМ", у якому вказувалося на необхідність систематичної політичної просвіти комсомольців. Рекомендувалося до кожного комсомольського пропагандистського колективу прикріпити досвідченого комуніста. Комсомольські організації посилили теоретичну підготовку членів Союзу, створювали гуртки, у яких вивчали основи ленінізму, залучали юнаків та дівчат до активного суспільно-політичного життя, обговорення політичних, господарських, побутових питань, доручали виступати з доповідями, вести пропагандистську роботу тощо. У повітових центрах проводилися "курси-з'їзди", на яких сільські комсомольці знайомилися з основами теорії і практики комуністичної партії. Політичні знання перевірялися з допомогою "політлотерей" і "політбоїв". У клубі чи в будь-якому іншому приміщенні збиралися комсомольці. Комісія викликала на сцену одного із присутніх, який "брав" питання, як екзаменаційний білет, і відповідав перед усім залом. Переможців преміювали портретами В.І. Леніна або книжками [3, с. 183].

Усе це робилося тому, що саме на комсомол комуністична партія покладала великі надії у "справі комуністичного виховання і самоосвіти робітничо-селянської молоді". "Кожен відповідальний працівник спілки, насамперед, повинен бути пропагандистом серед "відсталих" товаришів, а потім уже працівником в інших галузях діяльності комуністичної спілки молоді" [6, с. 99]. В умовах НЕП комсомол повинен був протиставляти "негативному впливу дрібнобуржуазної стихії" (кіно, бульварної літератури тощо) свою енергійну культурну роботу, пристосовану до запитів молоді" [6, с. 641].

Комсомольські організації повинні були стати й одним із основних опорних пунктів партії і радянської влади у селі. Але у зв'язку з новою економічною політикою, що сприяла зміцненню індивідуального селянського господарства, росту "дрібнобуржуазних інстинктів" і посилювала залежність селянської молоді від сім'ї, робота комсомолу в селах надзвичайно ускладнилася. Тому посилилася робота комсомолу серед найбільш бідної частини села з метою "збереження її від ідейного впливу куркулів" [5, с. 641]. У зв'язку з цим найважливішим завданням комсомолу було збагатити усю виховну роботу спілки елементами марксизму, широко розвинути культосвітню роботу і пристосувати її до психологічних особливостей вікових груп [5, с. 642].

В умовах НЕП партія, як ніколи, прагнула підготувати нове комуністичне покоління кваліфікованих і класово свідомих робітників, а також зацікавлених у будівництві радянської республіки селян. Тому XII з'їзд партії (1923 р.) рішуче виступав проти зведення ролі комсомолу до ролі суто культурницької організації [5, с. 757]. XIII з'їзд РКП(б) (травень 1924 р.) недвозначно вказував на те, що РКСМ має першорядне суспільно-політичне значення і "покликана виконувати роль резерву, звідкіля партія відбиратиме кращі "елементи" для забезпечення приходу молодих сил" й одночасно бути "провідником впливу партії на все більш широкі кола робітничої та селянської молоді" [3, с. 88].

Особлива роль належала комсомолу на селі, де кількість його осередків значно перевищувала кількість партійних і де вони були чи не єдиним провідником більшовицької партії [8, с. 313; 10, с. 123]. Тому, як філія комуністичної партії у молодіжному русі, комсомол отримав особливий правовий статус порівняно з іншими громадсько-політичними об'єднаннями, а його становище в суспільстві регулювалося не правовими актами, а статутами КПРС і ВЛКСМ. Достатньо зазначити, що комсомольські організації, на відміну від інших, не підлягали реєстрації з боку державних органів. Лише окремі питання, що стосувалися прав комсомолу у вирішенні державних справ, його взаємин з державними органами, регулювалися правовими актами [1, с. 23].

Після передачі комсомолу функцій комуністичного виховання молоді, правляча партія зосередила під його керівництвом діяльність піонерської організації та молодіжних засобів масової інформації. З правом вирішального голосу представники комсомолу працювали у колегіях відділів народної освіти та їх відділеннях [8, с. 314].

Для того щоб стати впливовою молодіжною організацією, КСМ розгорнула активну роботу із захисту культурних і економічних інтересів молодого покоління. З цих питань комсомол дуже тісно співпрацював з державними та профспілковими органами. Проте на початку 1920-х рр. взаємини між спілкою і цими організаціями не були регламентовані. Серед працівників комсомолу республіки поширювалася точка зору, що КСМ повинна самостійно вирішувати й проводити у життя усі заходи, пов'язані з працею та освітою молоді. Керівництво правлячої партії кваліфікувало такі погляди, як "юнацький синдикалізм", який загрожував деполітизацією комсомольських організацій. Зокрема, VII конференція КП(б)У (4–10 квітня 1923 р.) звинуватила КСМУ у тенденції до перетворення в економічну організацію й запропонувала спілці зробити основним завданням своєї діяльності політичне виховання молоді, а державним і профспілковим органам посилити роботу з її соціально-економічного обслуговування [4, с. 24]. З цього часу повноваження представників комсомолу у профспілкових і державних органах обмежувалися правом дорадчого голосу, крім того, комсомольським організаціям надавалася законодавча ініціатива з питань молодіжної політики [8, с. 313].

Керуючись рішенням партійної конференції, V Всеукраїнська конференція ЛКСМУ обмежила повноваження діяльності комсомолу масовою роботою, яка мусила проводитися при тісному контакті з радянськими і профспілковими органами [10, с. 118]. Намагаючись пристосувати масову роботу до запитів широких кіл молоді, спілка сприяла організації різноманітних аматорських об'єднань та добровільних організацій молоді, брала участь в організації спортивних змагань, театральних вистав тощо [8, с. 314].

На початку 1920-х рр. комсомольські організації УСРР залучалися правлячою партією до пошуку "класових ворогів" серед членів КСМУ, до яких зараховували прихильників опозиційних течій, що виникли під час обговорення питань комсомольського будівництва. Згідно з директивами ЦК КП(б)У, III з'їзд КСМУ дозволив вищим спілковим органам проводити репресії проти нижчих органів, й, зокрема, призначати працівників на виборні посади "у разі ухилу від комсомольської лінії ... та порушення постанов з'їзду" [2, с. 24]. Під час "класових чисток", проведених на початку 1921 р., зі складу комсомольських організацій республіки виключено 17 % членів [2, с. 11].

У 1925 р. ЦК КП(б)У залучив комсомольські спілки УСРР до боротьби з внутрішньопартійною опозицією. Завдяки кадровим чисткам, проведеним у складі ЦК ЛКСМУ й місцевих комсомольських органів, V Всеукраїнська конференція (липень 1925 р.) та VI з'їзд (березень 1926 р.) ЛКСМУ піддали критиці теорію "нейтральності спілки", якої дотримувалися члени ЦК ЛКСМУ під час боротьби з

"троцькізмом" у 1924 р. Втягування спілки у громадсько-політичну роботу партії визнано основним завданням партійного керівництва [7, с. 121, 202].

З 1926 р., за оцінкою лідера українських комсомольців С. Височенка, спілка стала "одним із знарядь, на які партія могла спиратися, даючи бій опозиції". За повідомленнями, що надійшли до Х з'їзду КП(б)У (листопад 1927 р.) від 26 окружних комсомольських організацій республіки, із 26 тис. членів спілки – учасників зборів, на яких обговорювалося питання про опозиційні угруповання, лише півпроцента підтримали опозиціонерів [3, с. 368]. Переважаюча більшість комсомольців республіки активно підтримувала Й. Сталіна і його прибічників у боротьбі з "ною опозицією, "троцькістсько-зінов'євським блоком", "націоналістичним ухилом" Шумського-Хвильового [8, с. 315–316].

Згортання НЕП та перехід до нового комуністичного штурму наприкінці 1920-х рр. зумовили різку зміну політичних настроїв та орієнтирів значної частини молоді. Як і на початку 1920-х рр., серед молодих людей поширювалися опозиційні настрої. Згідно з довідками Державного політичного управління (ДПУ) УСРР тільки у 1929 р. за участь в "антирадянських" організаціях і групах заарештовано понад 2 тисячі юнаків і дівчат [10, с. 216]. Хоча більшість таких угруповань була міфічною, а справи проти її членів, сфабриковані каральними більшовицькими органами, підпільний молодіжний рух існував. Щоправда, порівняно з початком 1920-х рр., його політична скерованість була іншою. На зміну групам лівокомуністичного та анархістського спрямування прийшли організації правого напрямку. З 1928 р. більшість опозиційних молодіжних груп характеризувалася владою як "куркульські" і "націоналістичні", що організовувалися противниками аграрної та культурної революції [10, с. 216].

Намагаючись попередити поширення опозиційних настроїв, сталінське керівництво активізувало боротьбу зі "зрадниками інтересів робітничого класу". Тема класової боротьби стала лейтмотивом I Всеукраїнської конференції комсомолу, яка пройшла у червні 1929 р. Духом непримиренності до ворогів та опортуністів була пронизана більшість виступів та резолюцій конференції. Зокрема, у резолюції "На доповідь про чергові завдання партії" зазначалося, що "вся робота комсомолу, ще в більшій мірі ніж досі, проходить під знаком дальшої мобілізації мас молоді на боротьбу з класовим ворогом, правою небезпекою та ухилами як у партії, так і в першу в комсомолі" [7, с. 368].

Отже, у 1920-і рр. ліквідувавши небільшовицькі молодіжні об'єднання, комуністи намагалися монополізувати керівництво молодіжними рухами через комсомол, який став єдиною молодіжною організацією, засобом впливу комуністичної партії на широкі верстви робітничої і селянської молоді. Одночасно партія посилила контроль за формуванням комсомольських кадрів. На посади відповідальних комсомольських працівників від райкомів комсомолу і вище стали висуватися лише комуністи.

Основним завданням політичного керівництва комсомолом партія вважала залучення спілкової молоді до суспільно-політичного життя. Як філія комуністичної партії у молодіжному русі, комсомол отримав особливий правовий статус порівняно з іншими громадсько-політичними об'єднаннями, а його становище у суспільстві регулювалося не правовими актами, а статутами КПРС і ВЛКСМ. Використовуючи можливості, які надала йому правляча партія, комсомол намагався показати себе захисником інтересів молоді.

Список використаних джерел

1. Головенько В.А. Український молодіжний рух у ХХ ст.: Історико-політичний аналіз основних періодів / В.А. Головенько. – К., 1997. – 160 с. 2. Історія ЛКСМУ в резолюціях та постановках з'їздів. – Х., 1927. – С. 24. 3. Історія Ленінського Коммуністического Союзу Молодежи: Колектив авторів. Вид. 3-є доп. – К.: "Молодь", 1978. – 776 с. 4. Комуністична партія України в резолюціях та постановках з'їздів. Збірник документів – К.: Держвид. УРСР, 1958. – Т.1. – 691 с. 5. КПСС в резолюціях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1954. – Ч.1. – Изд. 7. – 831 с. 6. Культурне будівництво в Українській РСР 1917–1927: Збірник документів і матеріалів / [Ред. кол. Ю.Ю. Кондуфор (відповідальний редактор) та ін.] – К.: Наукова думка, 1979. – 667 с. 7. ЛКСМ України в рішеннях з'їздів та конференцій. 1919–1966: Збірник документів / [Ред. кол. О.С. Коепто (голова) та ін.]. – К.: Видавництво ЦК ЛКСМУ "Молодь", 1969. – 671 с. 8. Політична історія України. ХХ століття: У 6 т. / [Редкол.: І.Ф. Курас (голова) та ін.] – К.: Генеза, 2002–2003. – Т. 3: Утвердження радянського ладу в Україні (1921–1938) / [С.В. Кульчицький (кер.), Ю.І. Шаповал, В.А. Греченко та ін.] – 2003. – 448 с. 9. Прилуцький В. І. Небільшовицькі молодіжні об'єднання в УСРР в 20-ті рр. Історичні зошити АН України / В. І. Прилуцький. – К., 1993. – 58 с. 10. Прилуцький В. І. Молодь України в умовах тоталітарного ладу (1920–1939) / В. І. Прилуцький. – К., 2001. – 250 с. 11. Прилуцький В. І. Молодь УСРР в період утвердження тоталітарної системи (1928–1933 рр.). / НАН України, Інститут історії України (Історичні зошити) / В.І. Прилуцький. – К., 1999. – 62 с. 12. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 166, оп. 5, спр. 58, 905 арк.

Валентина Молоткіна

**СТАНОВЛЕНИЕ КОМСОМОЛЬСКОЙ МОНОПОЛИИ В УКРАИНСКОМ
МОЛОДЕЖНОМ ДВИЖЕНИИ В 1920-Е ГГ.**

В статье показано, как в процессе становления тоталитарного советского режима, комсомол стал инструментом, с помощью которого правящая партия влияла на молодежь и другие слои населения УССР в 1920-е гг.

Ключевые слова: коммунистическое воспитание комсомол, молодежь, молодежные организации, объединения.

Valentina Molotkina

**THE ESTABLISHMENT OF COMSOMOL'S MONOPOLY IN UKRAINIAN YOUTH'S
MOVEMENT IN 1920S.**

The article deals with comsomol as a means of influence of rule's party on the youth and other sections of the Ukrainian population in the process of totalitarian soviet regime's establishment 1920s.

Key words: communism training, comsomol, youth, youth's organizations, union, association.

УДК 94(477)

Павло Коріненко, Володимир Старка

**ПРАВО РОБІТНИКІВ НА ПРАЦЮ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В УСРР
(1921–1928 РР.).**

У статті розглядаються особливості реалізації робітниками УСРР права на працю у 1921–1928 рр., обґрунтовується думка про те, що об'єктивні і суб'єктивні причини не давали можливості усім робітникам, особливо у 1921–1925 рр. реалізувати своє право на працю.

Ключові слова: право на працю, безробітні, біржі праці, кваліфікація робітників, оплата праці.

На початок 1921 р. на території УСРР значних бойових дій не було. Мали місце лише повстання селян, які носили локальний характер. Усі верстви населення втомилися від війни. Перед ними відкривались перспективи мирної праці на заводах, фабриках, полях. Домінуючим в їх настроях були сподівання на покращення свого матеріального становища. У цьому відношенні найбільш зацікавленою верствою населення були робітники. Адже вони, на відміну від селян, торговців, мали жити і виживати у той складний час тільки завдяки своїй праці на заводах, фабриках, будівництві, транспорті.

Реальність 1921 р. була такою, що кількість робочих місць в результаті розрухи в промисловості, на транспорті, яку спричинили багаторічна війна, революції, іноземні воєнні інтервенції, різко скоротилось. Безробіття охопило сотні тисяч робітників України. До причин катастрофічного стану в промисловості, і як наслідок, безробіття, незадовільного становища робітників призвели також дії радянської влади щодо форсованих темпів націоналізації промисловості, заборони приватної торгівлі, нехтування грошового обігу в державі тощо.

Актуальність досліджуваної нами проблеми полягає в тому, що і сьогодні в Україні деякі сутнісні явища щодо забезпечення робітникам й іншим категоріям населення права на працю зберігаються. Різниця лише в тому, що на початку 1921 рр. в УСРР був перехід від капіталістичної до соціалістичної економіки, а з 1990-х рр. – від соціалістичної до капіталістичної. За деякими оцінками в Україні за 22 роки незалежності припинили свою роботу майже 50 тис. підприємств. Хоча якась їх частка і була перепрофільована на випуск іншої продукції, все ж таки без роботи залишилися сотні тисяч робітників, інженерно-технічних працівників.

Наукова новизна полягає у тому, що у публікації, на основі об'єктивного і комплексного підходу до вивчення різноманітних джерел, проаналізовано реалізацію права на працю робітниками в УСРР доби НЕП.

Об'єктом дослідження є соціально-економічні процеси, що відбувалися в УСРР у 1921–1928 рр.

Предмет дослідження – реалізація робітниками права на працю в УСРР в окреслений період.

Мета нашого дослідження полягає в тому, щоб на основі опублікованих в Україні історичних праць, документів і матеріалів з'ясувати особливості реалізації робітниками у перші роки